

UTSIKT ÖVER EN BYGD

Berättarkväll 6 november
 Från skolbyggen till August Palm.
 Om sockenlivet i Södra Sallerup på 1800-
 talet med
Anna-Mi Wendel
 Väder med meteorologen
Arne Gustafsson

Gossen Augusts orättvisa värld och vädrets ombytliga makter

Anna-Mi Wendel älskar att uppleva bygdens historia via gamla sockenstämmornas protokoll, husförhörslängder och vad hon i övrigt kan hitta, när hon drar i trådar som sticker ut.

Det ena ger det andra och så blir det bara mer. Hon delar med sig via sin blogg *"Kort från Kvarnby"* (som rekommendras!) och kom nu "live" på Kummingården. Gamla Sallerups socken hade förstås några byar utöver kyrkbyn, Tullstorp, Östra Kattarp och så Fårabäck, där det mesta av historien om den socialdemokratiska folktalaren August Pals (1849-1922) barndom sägs ha utspelats. Han var son till en folkskollärare så inte direkt kommen från proletariatet, men det var gott om bönder som överklagade allt som kunde kosta pengar. Kyrkan styrde över skolan, den borgerliga kommunen över resten i den ordning som etablerades 1862. Makt satt i plånbok.

Skolplikt och skolor

Lokaler och lärare kunde kosta pengar, så det där med obligatorisk folkskola från 1842 i stället för ambulering lärare var inte helt populärt. Barnens bästa inte alltid givet heller, vilket lille August fick erfara, när han kom till en förment religiös men hårt krävande skraddare, som drog in på maten, om inte August sydde i knappar fort nog.

Men det blev skolor, vars byggnader i lyckliga fall står kvar än idag. Det kunde vara kallt inomhus för både lärare och skolbarn och rent vatten var inte heller till finnas. I valet frös tydligen en ansvarskännande lärare hellre än att barnen skulle klara sig utan en grävd brunn med rent vatten.

Orättvisor var det gott om, när man värjde sig mot människor som kunde tänkas komma att ligga

församlingen till last. Inte bara tiggare sorterades bort, gärna till annan socken eller, tja – något påminnande om dagens hantering av flyktingar och tiggande migranter. "Utsocknes" var inte välkomna, om de kanske inte kunde klara sig själva.

Gesällvandring med inspirationer

I kraft av ägande kunde även en greve värja sig mot utgifter och samhället hade ju givit exklusiv beslutanderätt åt den som var välbärgad. August Palm var bara en pojke men han fick både se och erfara orättvisor som låg där i botten när han som vuxen gesällvandrare i Tyskland och Danmark kom i kontakt med revolutionära rörelser.

Anna-Mi har letat sig fram till skräddarens gård och till hus i S. Sallerups by där August och hans syskon kan ha bott från tid till annan. Hon är en berättare med inlevelse och entusiasm, en nyfikenhet som göds av varje gulnat eller t.o.m- brandskadat dokument som hon hittar. Och vad föreställer man sig när man finner dokument undertecknat av Oscar, d.v.s. Oscar I, som någon uppenbarligen på egen risk räddat undan lågorna i en sockenstuga?

Bättre väder förr?

Om väder pratar vi alla, kanske i brist på något säkert samtalsämne. Men skall man prata väderhistoria, så måste man ha varit med länge och lärt sig hur väder inte bara spås utan förutses (prognosticeras). Oxiebon Arne Gustafsson har varit det som meteorolog på SMHI i en tid då det viktigaste var flygväder på gamla Bulltofta.

Storm sänkte flottan

Arne beskrev hur det började med observationsplatser som samordnades i Europa och i Sverige, när den franska flottan hade slagits ut av en storm under Krimkriget 1853-1856. Man förstod att stormen naturligtvis hade varit någon annanstans, innan den nådde Svarta havet och Krim. Som vanligt, kan man säga. Något militärt intresse dikterar vad som sedan kan bli till nytta. Det har hänt både förr och senare. Krimkriget introducerade också bl.a. taktisk användning av järnvägar och telegraf.

Instrument till väders

Så kom väderballonger som exploderade på hög höjd och släppte ner instrument som dalade under en tunna fallskärm av papp. På 1960-talet fick Arne bevittna hur datorn BESK i Stockholm matades med väderdata och kom ut efter ett dygn med en prognos som då redan var inaktuell. Men sen gick det fort till Sputnik och observationssatelliter ute i rymden. Tiden på Bulltofta (*bild 1950-talet*) med manuellt inmatande av observationer från olika platser var något idyllisk. Ute i landet fanns runt 250 observatörer, men när de skulle få bättre ekonomiska villkor, blev det fart på automatisering och fjärravläsning. Idag är bara ett fåtal bemannade. Att lyssna på en rapport med sjöutsikter ger en konkret föreställning om vad som bärs in som signaler till SMHI i Norrköping.

Där uppe ovan molnen

Det behövdes meteorologi för det tidiga flyget som höll sig under vädrets övre gräns. Sen kom trafikflyg och charter med jet högt uppe där vädret inte finns. Men upp och ner skulle de ju. Nya bostadskvarter i Malmö störcdes av flyget och en ny flygplats aktualiserades. Det blev Sturup 1972, meteorologin flyttade ut men centraliserades via Stockholm till Norrköping. Meteorologin skulle kunna tjäna pengar. Det började med tidningarna och lokalradion. Nu kan man köpa väder, om man är lantbrukare eller har annat utomhusjobb att planera.

TV-meteorologerna

Satelliter rapporterar, men vi minns Artturi Similä (1911-1980) med svart tavla och pekpinne, vi minns förstås skånske John Pohlman, Leo Rannaleet, Curry Melin (1923-2005) som blev konstnär (inspirerad av molnen?), m.fl. och ser nya strömma in. Fler meteorologer än någonsin, många kvinnliga. Men vädret har inte blivit bättre för det. Vädret är som det är och ibland luras även meteorologer. ”Där uppe ovan molnen är himlen alltid blå”, sjöng man en gång på 1940-talet.

Sant, men morgon och kväll kan den vara röd här nerifrån och Arne förklarade varför. Inte alls konstigt. Sol och luftföroreningar bestämmer färgen.

Oro för klimatet

Arne avslutade med tankar kring klimatet med koldioxidutsläpp som skapar obalans mellan in- och utstrålning. Det känns och märks. Men om hög företrädare för en av de värsta förorenarna anser det vara "fake news", så hjälper det föga om 10 miljoner svenskar försöker vara förebild för ansvarsfullt beteende.

Avnjut molnkonst!

Arnes berättelse ackompanjerades av vackra väderbilder. Moln är ständigt nya konstverk. Man kan ligga på rygg i gräset, i hängmattan eller på stranden och fantisera om molnbilderna. Arnes unge kollega från Anderslöv TV-meteorologen Nils Holmqvist har skrivit en förälskads bok om detta: *Himlen är vackrast med lagom mycket moln*. Läs den! Den är rolig!

Per Ragnarson

Bilder: Kjell Wihlborg

Fantisera om moln

Naturligt "atommoln", Cumulonimbus (bymoln, åskmoln) med lägre farande Cirrus.

Foto L-G Nilsson/Skylight

På 9-12 km höjd når den uppstigande luften tropopausen och kommer in i stratosfären, ett luftlager där temperaturen inte längre avtar med höjden. Luftbubblorna har där svårt att tränga högre och molnets översida börjar därför omformas och får ett karakteristiskt städformat utseende. När stackmolnen har tornat upp sig så här högt, fryser vattendropparna i toppen (7-10 kilometers höjd) till små iskristaller, vilket ger molnets övre delar dess typiskt suddiga och trådiga utseende. Nederdelen av det tjocka molnet kan däremot se mörkt och hotfullt ut. Stackmoln är typiska sommarmoln. När solen värmer, stiger varma luftbubblor från marken. Stackmoln bildas när vattenångan kondenserar till små droppar. Om den stigande luften strax därefter möter varmare och lättare luft, till exempel i samband med högtrycksväder, så bildas små bomullsliknande, ganska platta moln kallade Cumulus humilis.

Små stackmoln, som inte växer sig större än som på den här bilden, innebär mycket liten risk för nederbörd senare under dagen. Oftast fortsätter det att vara vackert väder fram till kvällen, då stackmolnen upplöses när solen slutar värma. Dessa små stackmoln kallas även "vackertvädersmoln".

FLER LÄSTIPS om MOLN

Före TV-meteorologen Nils Holmqvist finns bl.a. följande:

Jan O. Mattsson (f. 1930): Moln – Uppkomst, Indelning, Formvärld.

Studentlitteratur 2008. (Molnmålare professor i Lund).

Alf Nyberg (1911-1993): Vädermärken att lita på. LT förlag 1980.

SMHI:s högste chef i ett 20-tal år, president för WMO (World Meteorological Organization) 1963-1971

Finns att låna på bibliotek i Malmö.

Tolka moln: www.smhi.se/kunskapsbanken/tolka-moln-1.32314 (bilden ovan)

*Med hjärtlika hälsningar från Arne
och Arbetsgruppen Nätverket Oxie byar*

